

Ortaçağ Anadolu ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine

CEMAL KAFADAR İLE SÖYLEŞİ

Söyleşiyi Yapan: Ahmet Kuyaş

Ahmet Kuyaş: Cemal, kitap hakkında genel bir iki şey söyleyerek başlamak istiyorum. Kitap tabii Osmanlı Devleti'nin kuruluş öyküsünü anlatan bir tarih kitabı ama öte yandan da önemli bir sosyo-kültürel olguya dokunuyor: Uçboyu toplumu. Amerika'da olmak bu uçboyunun düşünülmesine katkıda bulundu mu?

Cemal Kafadar: Muhakkak. Ben de zaman içinde bunu fark ettim, başlangıçta farkında değildim. Giderek, Amerika'da bulunmamın bu konuyu bu şekilde çözümlememde etkisi olduğunu anladım. Kitabın birkaç yerinde de bir Amerika paralelizmi, dolaylı da olsa ele alınıyor. Bir ulustan doğmak ya da bir ulusa sonradan intisab etmek bağlamında... Bir ulusun, bir siyasi birim etrafında yeni bir aidiyetin ve yeni bir kimliğin oluşması söz konusu ise, Osmanlıların doğuş devri bu kimliğin esnekliği açısından, içericiliği açısından bence Amerika'yla önemli bir benzerlik gösteriyor.

Tabii esneklik filan derken fazla romantikleşmemek gerek. Mesela Amerika örneğinde bir yandan şu veya bu baskı ortamından kaçanları kabul var; bir yandan da köleci ırkçılık. Ortaçağ Anadolu ve Balkan uçboylarında, bir yanda Hristiyan komşularıyla gazaya çıkıp ganimet paylaşanlar var, bir yanda "kâfircik" gibi eşsiz bir deyim kullananlar (*Abdal Musa Velayetname-*

* Bkz. s.41'deki editörün notu.

si), bir yanda da kâfirleri şiş yapıp çevirenler (*Kızıl Deli Menakıbtı*). Her şeyin bir yerivar, değil mi?

Kuyaş: Kitabına Amerikalıların Avrupalılara göre daha çok ilgi duymaları söz konusu oldu mu?

Kafadar: Kitaba ilgi olarak değil belki, ama bunu daha çok derslerimde görüyorum. Amerika'daki öğrencilerin bu konuyu benim istediğim biçimde algılamaya çok daha açık olduklarını fark ettim, Avrupa'da yaptığım konuşmalara oranla.

Başka örnekler de gösterilebilir tabii, ama bu konuyu Amerika paralelinde düşünmeye devam edersek, işin içinde bir macera ruhu olması da önemli. Çeşitli etnik kökenlerden, çeşitli hayat tasavvuru olan envai çeşit insanın, ne olduğunu tam bilmesede zengin bir hayat ortamı, yeni bir dünya inşa etme ortamı hissederek o maceraya koşmaları. Ayrıca o macerayı yaşamış insanların, bu yeni insanları kökenlerini pek de sorun etmeden, kaygıya, komplekse kapılmadan içlerine kabul etmesi bana bir başka önemli paralellik gibi geliyor.

Abdal Musa'nın hangi soydan olduğu sorulunca, abdallar ne diyor: "Biz bu sultanın ötesini sormayız, yalnız dîdarının âşığıyız." Kendisine sorulduğunda Abdal Musa'nın cevabı daha da hoş: "Kim ne bilür bizi nice soydunuz/ Ne bir zerre oddan ne hod sudunuz."

İnsanlık tarihinin bu açıdan çok büyük birkaç macerası var. İşte bunlardan biri de Ortaçağ'ın sonlarındaki Anadolu...

Kuyaş: Peki, o Anadolu'yu anlatırken günümüz arkeologlarından birinin duyarsızlığından söz ediyorsun kitabında. Anadolu'nun İslamlaşması/Türkleşmesi olgusuna yabancı bir aydın bu. Aydınların bu konuya bu kadar duyarsız olmasını neye bağlıyorsun?

Kafadar: Ulus-devlet modelinin insanların muhayyilesinde başarılı bir biçimde yer tutmuş olmasına bağlıyorum. Sırf Türkiye'de değil, her yerde ulusçu tarihçilik, bütün tarihi çoktan biçimlenmiş ve kemikleşmiş ulusların birbirleriyle yaşadıkları çeşitli mücadeleler, dostluklar, ilişkiler bağlamında anlatılarak tamamen yerleşti. Ben de çok uzun seneler tarihe aynı perspektiften baktığım için, belki çözümleme ihtiyacı duydum. Genel olarak tarih yazmakta çok zorluk çektiğim bir dönemde, sevdiğim ve saydığım bir meslektaşına dert yanmıştım; tarih yazıcılığımın sesini, tonunu bir türlü bulamıyorum, diye. Bana sonradan çok yararı dokunan bir şey söyledi: "İnsan hep kendine yazar aslında. Sen dönüp on-on beş yıl önceki kendine, bu so-

ruharı ilk kez dile getirdiğini, bu araştırma ve yazma macerasına çıktığını halinle kendine hitap ederek yazarsan bu iş çözölür", dedi. Bu sözöl uygulamam ve hakikaten işe yaradı.

Ben de aynı şekilde ulusların hikâyesini insanlık tarihinin son bin-iki bin yıllık diliminin temel çözümleme birimi ve anlatım ögesi olarak algılayan modern ideolojinin içinde büyüdüm. Oysa 13. ve 14. yüzyılların Anadolu'suna, Balkanlar'a ve Osmanlılara bakarken bunun böyle olamayacağını fark ettim. O noktada kendime dönöl, "Peki sen niye bunu böyle algıladın? Yanlış olan nedir?" sorusunu sordum. Kendimle hesaplaştım. Yani o sözöl ettiğini arkeologdan çok, hâkimiyet kurmuş paradigma olarak ulus anlayışını sorgulamalıyız. Yoksa sonuçta o arkeolog da sofistike bir eser koymuş ortaya. Ama bu ulus kavramını analitik bir birim olarak sorgulamadığını için, bence önemli bir yanılgıya düşmüş. Bu yanılgıyı genel olarak Anadolu tarihlerinin hemen hepsinde görölyoruz. Yani 13. ve 14. yüzyıldaki Ermenileri, Rumları, Bulgarları, vs. bugün bildiğimiz uluslarmış gibi, Osmanlı hâkimiyetine girmiş, tarihî serüvenleri kesintiye uğramış, vs. gibi yazmak...

Kuyaş: Anadolu Müslöman/Türk toplumunun önemli bir bölümünün Türklöge ve Müslömanlıöa sonradan gelen insanlar olmasının unutulması garip. Bunun bir türevi de birtakım kalburüstü aydınların bile 20. yüzyıl Cumhuriyet yurttaşlığının gerektirdiğini gibi davranılmaması durumunda, "ee, işte göçebeyiz!" demeleri. Bu da bu topraklarda binlerce yıldır oturan insanların hakkını yemek oluyor.

Kafadar: Kesinlikle. Ayrıca o bin yıl önce buralara göç etmiş insanların torunlarının geçirdiğini büyük deöişimi de gözardı etmektir bu söylem. Bir ke-re, yerleşik Anadolu ve Balkan toplumundan Müslömanlaşmış/Türkleşmiş insanlar var, bir de Orta Asya költüründen çıkagelip Anadolu'da biten insanların uzun bir süreç içinde yaşadığını deöişik költürleri meczetme, harmanlama ve genellikle de bunları yerleşiklik çerçevesi içinde oluşturma macerasını gözardı etmek var.

Aynı hata sık sık 20. yüzyıl için de yapılıyor. Mesela, Marmara ve Ege bölgelerindeki insanların fazla denizci olmamasını göçebelikle, deniz görmemişlikle açıklamak... Oysa şu anda kıyılarda yaşayanların çoöu bir nüfus mübadelesi sonucu oraya yerleştirilmiş Balkan köylöleri, kasabalıları ve onların çocukları. Yani zaten birkaç kuşaklık denizcilik, balıkçılık geleneöi olan insanlar deöil bunlar. Haksızlık bu.

Kuyaş: Kitapta Osmanlı Devleti'nin kuruluş öyküsölünü, költür tarihini

gözden geçirerek yeniden düşünme çabası var. Şimdilerde bu kuruluş öyküsüyle kuranların kimlikleri meselesi yeniden gündemde. Bunun için Anadolu kültür, özellikle de din tarihinin bazı varsayımlardan kurtulması gerektiği ortaya çıkıyor yazdıklarından. Senin bu tarihi yazarken zihinsel olarak karşına çıkan varsayımsal bir engel oldu mu? Mesela, Anadolu Türklerinin İslam tarihiyle eklemlenmesi sorunu... Belki Osmanlılık öncesi dönemle ilgili birtakım şeyler yapılmalı. Türkiye'deki Osmanlılardan önceki Anadolu ya da Selçuklu tarihi yazıcılığı biraz zayıf galiba?

Kafadar: Anadolu Ortaçağı'nın tarihi çok zayıf. Muhakkak çok değerli çalışmalar var ama Osmanlıların olgunluk dönemiyle kıyaslayacak olursak çok yetersiz. Burada İngilizce tabirle "*critical mass*" (doğurganlığa hazır bir birikim) problemi var. Nicelik açısından, belli bir dönem hakkındaki çalışmalar belli bir yoğunluğa ulaştığında o dönemi kavramlaştırmak konusunda yeni adımlar atılabiliyor. Belki Ortaçağ çalışmaları bu yoğunluğa ulaşmış değil; ama bu çalışmalar tabii ki naif pozitivizmin çağrıştırdığı biçimde, "bir

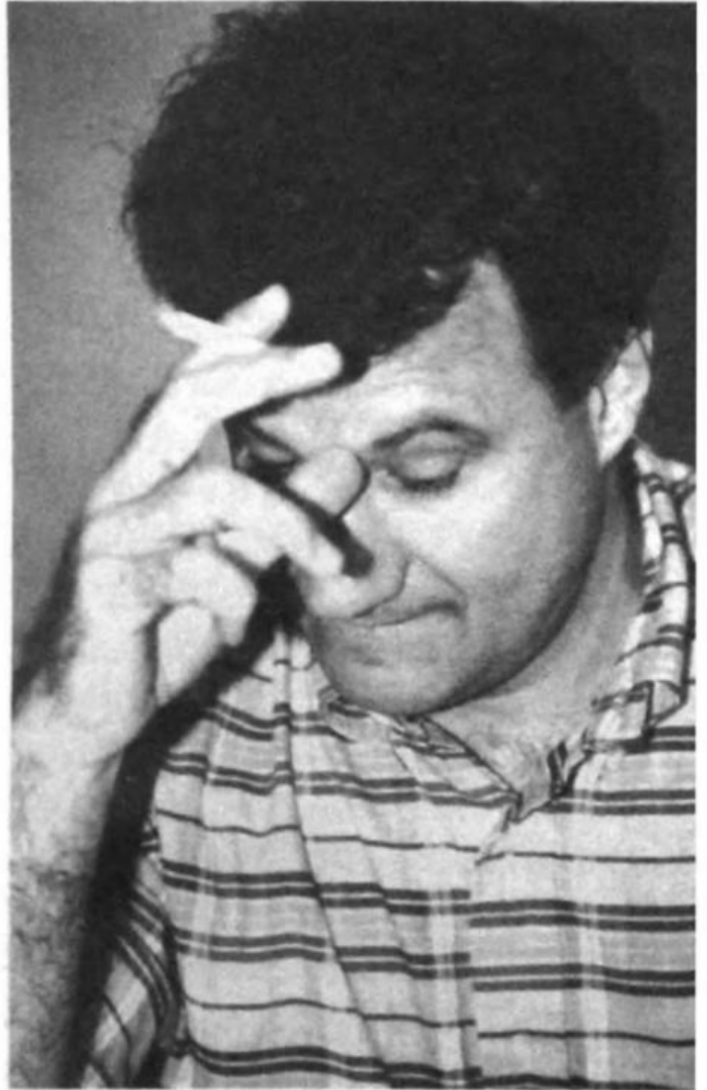
de şuna bakalım" şeklinde oluşmayacak. Yani onun da öncesinde belli sorular, analitik yaklaşımlar ve çözümler gerekiyor. Herhalde Anadolu Ortaçağı tarihinde eksik olan, bir kere "ihtida" meselesini, genel olarak din değiştirme olgusunu çok ciddiye alan çalışmalardır. Malazgirt'ten sonra Anadolu'da bir de "tanassur" (Hıristiyanlaşma) hadisesi var. Ama İslamlaşma olgusu çok daha yaygın bir olgu. Tümüyle din ve kimlik değiştirme olgularını geniş bir kefeye koyarsak, tanassur etme hadiselerini de incelememiz gerekir. Genel olarak din değiştirme, yeni birliktelikler, yeni kimlikler, yepyeni kültürel sentezler harmanlama olgularını çok daha yakından anlamaya yönelik sorgulamaları Ortaçağ Anadolu tarihine taşımalıyız.

Mesela Karamanlılar (Karamanlides)... Genel olarak söylenen, onların dil açısından Türkleşmiş, Anadolu'lu Ortodoks Hristiyanlar olduğuydu. Bunu kabul etmeyenlerin tavrı son zamanlarda biraz daha ön plana çıktı. Yani "belki de Karamanlılar tam olarak Müslümanlaşmadan Anadolu'ya gelmiş ve burada Ortodoks Hristiyan olarak din değiştirmiş olabilirler" görüşü bence önemli. Bu soruyla uğraşmak gerekir. Mesela Kıpçak Türkçesi konuşan Ermeni kilisesine mensup cemaatler de var. Bugün Polonya'da "Ermeno-Kıpçak" diye bir hadise var. Bu Karamanlılara çok benziyor. Oğuzca konuşan Ortodoks Hristiyanlar ve Kıpçakça konuşan Ermeniler... Bu olguyu yorumlamakta o kadar aceleci olmamak gerektiği kanısındayız şimdilerde. Tabii ki İslamlaşma olgusu hâkim bir olgudur ve bu olguya bakınca da Osmanlıların ve öbür beyliklerin de içerici, dahledici, bizimseyici tavrını dikkate almak gerekir. Senin sorunda değindiğin konu çok önemli: Osmanlı öncesi İslamî Anadolu tarihiyle ve genel olarak Ortaçağ Anadolu tarihiyle Osmanlı dönemi tarihinin eklemlenmesinde hâlâ efsaneler düzeyinde düşünüyoruz.

Buradan giderek söylemek istediğim bir şey de 12. yüzyılın çok karanlık olduğudur. Ya da onu "uzun 12. yüzyıl" diye tanımlayabiliriz; Malazgirt'ten Alaeddin Keykubad'a kadar Selçukluların Anadolu'nun büyük bir kısmında nüfuz tesis etmesiyle ortaya çıkan, idarî ve siyasî açıdan nispeten homojenleşmiş Anadolu'yu ancak ve ancak 1204'ten sonra, 4. Haçlı Seferi'nden sonra görebiliyoruz. Ondan önce, Selçuklular zaman zaman başat konumda olsa da hi, birbiriyle rekabet içinde olan birçok Türk-İslam siyasası var. Onların etrafında, bazen onlarla koalisyon içinde, değişik unsurlardan gelen siyasî maceraperestler ve cemaatler var. Bunlar Haçlı artıkları, Bizans'ın gönderdikleri ya da muhalifleri olan

Hristiyanlar, Ermeniler olabilir. 11. yüzyılın sonlarından 13. yüzyılın başlarına, bütün bu değişik unsurlardan gelen, kimi son derece kısa ömürlü birimlerin oluşturduğu karmaşık ve değişken bir “puzzle”lar dizisi var. 1204’e kadar Selçuklular başat konumda olsalar bile tam anlamıyla bir Selçuklu Anadolu-su oluşturmamışlardır. Bilhassa Malazgirt’ten sonraki ilk yüzyılda bu çok daha geçerlidir. O yüzyıl hakkında bugün çok ama çok az şey söyleyebiliyoruz. O yüzyıldan kalma Anadolu’da yazılmış Türkçe, Arapça, Farsça, yani gelişme dinamiklerini yaşayan ortamlara kendi seslerini yansıtan yazılı eser yok neredeyse; sikkeler, kitabeler var, bir de Anadolu Hristiyanlarının yazdıkları ki onlar bile çok az. Bence bütün bu belge ve bilgileri toplayarak 12. yüzyılın karanlık tarihine eğilmek gerekir. Buna da ihmal edilmiş bir disiplinin, arkeolojinin katkısı olabilir. Ortaçağ arkeolojisi bizde çok uzun zaman ihmal edildi. Tarihî coğrafyadan da yeterince yararlanılmadığı, yeni serpilmekte olan doğal çevre tarihçiliğine köprüler atılması gerektiği kanısındayım ayrıca. Göçerlerin Anadolu’ya göçmesiyle birlikte ekili alanların otlaklara oranı nasıl değişti? Yeni bitki veya hayvan türleri gelmedi mi Anadolu’ya? Yok olan, daha dar alanlara sıkışmak zorunda kalan türler var mı? Ankara keçisi ve tiftiği dünya piyasalarına nasıl oldu da 14. - 15. yüzyıllarda girdi?

Bir de şu var: Bu 11., 12. ve 13. yüzyıllar hakkında bildiklerimizin çoğu sonradan yazılmış kaynaklardan geliyor. Mesela Seyyit Battalgazi’nin, Danişmend’in, Sarı Saltuk’un hikâyeleri... Bu hikâyeleri biz ancak 14. ve 15. yüzyılda yazıya geçmiş olarak görüyoruz. Bu hikâyelerin arkasındaki özgün tarihe o yüzyılların içinden bakabilmek çok, çok zor bir iş.

Genel olarak, 11.-15. yüzyıllar arasında “iki cihan âresinde” yeni bir medeniyet yaratırken “taş ü toprak âresinde bile yapılan” insanları anlamaktan çok uzağımız gibime geliyor. Şöyle bir sahneyi anlıyor muyuz gerçekten: “Kâfir iman getirdi Müslüman oldu. Balı çörekle yediler. Ayağa kalktılar, üç kez semah tuttular”? Bunları yaşayan insanlar “sekiz uçmak içindeki köydenim” derse, gönüllerinin “ha deyince hayran olduğunu” söylerse, onlara inanılır elbette. Onların kapısına taşlar da gider, kuşlar da. Zamane insanı kendini çok dilli çok kültürlü olmakta ortaçağlılardan çok daha ileri sayarken aceleci davranıyor galiba. O yüzyılların “kamuoyu önderleri” unutmayalım, “dört kitabı ve yetmiş iki dili” öğreniyorlar büyürken (Melik Danişmend, Sarı Saltuk, vb.) İhlara vadisinde bir duvar resmi vardır; gözümün önünden gitmez: külâh giymiş def çalan keşişler. İşte o keşişlerle düşüp kalkan, onlarla İsa’yı Musa’yı tartışan, birlikte “caz yapan” insanlar.

Anlama çabası, saygı, tevazu gerekli. Ama modern muhafazakârlığın kullandığı, hatta zaman zaman dayatmaya çalıştığı bir saygı değil kastım. Yani, 19.-20. yüzyılda olumlu bulduğumuz değer ve tavırların ete kemiğe büründüğü insanlar oldukları için, bizim istediğimiz şeylere tıpatıp uydukları için değil. Nasreddin Hoca'nın en eski yazma eserlerdeki açık saçık öykülerini, mesela *Saltukname*'de Seyyid Mahmud Hayrânî ile arasında geçen hikâyeyi okuduğunda dudağı uçuklayanlar, devlet kurucularının ve ulu kişilerin kitâbî anlamda "iyi (ya da Sünnî) Müslüman" olup olmadığı tartışıldığında beti benzi atanlar, ya da "hümanist" Yunus Emre'de şeriat lafını görünce tüyleri diken diken olanlar, anlama işine özürlü başlarlar.

Kuyaş: Bir de Anadolu İslamı, Türk İslamı diye bir şey var. Şimdilerde bunun da abartıları ve hatalı uzantıları var. Senin kitabını okuduktan sonra insanın aklına ister istemez şöyle bir soru geliyor: Anadolu ve Balkanlar'ın İslam dünyasına katılması tarih atlaslarındaki haritaların bize gösterdiği gibi, genişleyen bir yağ lekesi biçiminde olmuyor. Belki İslam coğrafyasının dışından gelen ama içerisinden geçerek başka bir yere giden insanlar Anadolu'yu Müslümanlaştırıyorlar. Yani bildiğimiz İslam dünyasının basit bir genişlemesi değil de, o dünyayla başkalarının eklemelenmesi biçiminde bir süreç söz konusu...

Kafadar: Doğru anladıysam eğer, önemli bir yaklaşım farkı bu. Burada önemli olan, ulusların ya da dinî aidiyet içinde çerçevelenmiş medeniyetlerin tarihini, kimliklerin tarihini bir özden, bir çekirdekten yola çıkarak, giderek genişleyen halkalar olarak anlama ve anlatma temayülü var tarihçilerde. Aslında yaşanmış tarih bundan çok daha karmaşık tabii. Bu çekirdek kurgusu o karmaşıklığa haksızlık. Çünkü sadece Hicaz'dan çıkıp, giderek Ortadoğu'yu eline geçiren İslam medeniyetinin, aynı çekirdeğin sürmesi şeklinde Balkanlar'a yayılması değil, o çekirdeğe eklemelenen, o maceraya katılan yeni birimlerin onu başka yerlere çekip değiştirerek yayması olgusu var. Öte yandan, çekirdeğin yayılması kurgusu yeni bir şey değil. İranlılar, Türkler, vs. kendi hikâyelerini o çekirdek İslam'ın devamı gibi algılamış ve anlatmışlardır. Onu da gözden kaçırmamak gerekir. Sorunun bir de yöntemle ilgili boyutu var yani. Kısacası, tarihçinin objektivite, sübjektivite yaklaşımlarını birbiriyle iletişim halinde, diyalektik halinde algılayıp izini sürmesinin güçlüğü sorunu var. Yani hem nesnel gerçekliği inceleyecek hem de özellikle son on beş-yirmi yılın kültür antropolojisinin getirdiği şekilde o insanların neler yaşadığını, nasıl bir kavramlaştırma ve algılama dünyasından hareket ettiklerini araştırarak.

Kuyaş: Anadolu İslamı diye gönderme yapılan olgunun o oluşum, kuruluş döneminden çok sonra oluşmuş kategorilerle bakılan, üzerinde de pek durulmamış bir özelliği var. Ben o dönemin insanların heterodokslukla "suçlandığını" görüyorum. Halbuki o dönemin insanlarını heterodoksluk ve ortodoksluk kategorileriyle açıklamak zor. Bu Heterodoks denilen insanlara yukarıdan bakan ortodoksluk nasıl çıkmış ortaya? Oluşum döneminin karmaşık zenginliği neden devam etmiyor? Nasıl bir ideolojik seçim Anadolu'nun 12. ve 13. yüzyıldaki dinî çeşitliliğini örtüyor?

Kafadar: Orada iki şey var. Birisi, bilhassa Safevîlere karşı kendini tanımlamak zorunda kalmış olan bir Osmanlı Sünnî ortodoksisinin "beyin yıkamışlığı". İkincisi de, oryantalizmin belli bir İslam anlayışını çağdaş tarihçiliğe yerleştirmiş olması. 19.-20. yüzyıllarda karşımıza çıktığı şekliyle şarkiyatçı yaklaşım ortodoks ve heterodoks kavramlarını nesneleştirilmiş bir biçimde, sanki tarihin dışında, orada bir yerde var olan zaman ötesi şeylermiş gibi ele almıştır. Bu oryantalist yaklaşımın etkisi altındaki İslam medeniyeti tarihleri de ortodoks-heterodoks kavramlarını aynı nesneleştirici biçimde kullanmışlardır.

Türkiye'de bir de Osmanlı aydınlarının ve ulemasının yoğurduğu anlayıştan tevarüs edilmiş, yine tarihin dışında nesnelermiş gibi tanımlanmış ortodoksi ve heterodoksi kavrayışı var. Burada şarkiyatçı yaklaşımla bir örtüşme söz konusu. Bir fakih hâlâ geçerli görmek isteyebilir bu tanımları. Ama tarihçi, bir fakih gibi yaklaşamaz tarihe. Ortodoksi de, heterodoksi de zaman içinde değişik tanımlanmış, sınırları değişen birimlerdir. Göreli olmayan, tarih dışında bir ortodoksi ve heterodoksi kabul etmemek lazım sonuçta, Ortaçağ Anadolu'sunun din ve siyaset tarihini anlayabilmek için. Tarihin akışı içinde kurumlaşmış güçler ortodoksi dedikleri şeyi tanımlarlar. Bu, keyfî bir hareket değildir elbette. İslam medeniyetinin Osmanlılardan önce yüzlerce yıl geliştirdiği bir doğru-inanç ve doğru-edimler manzumesi var. Ama bu hem statik değil, hem de her zaman aynı şekilde önemsenmiştir diyemeyiz.

Kuyaş: Biliyorsun 19. yüzyıl sonunda laikleşmeye varan modernleşme çabası hep Müslümanlarla gayrimüslümlerin aynı haklara, eşitliğe kavuşması biçiminde görülüyor. Müslüman toplum içindeki eşitsizlikten, yani Sünnî olmayan Müslümanların halinden neredeyse kimsenin söz ettiği yok. Bizde bugünkü haliyle laiklik süreci, Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasındaki bir öykü. Öte yandan, 16. yüzyılda Safevî korkusuyla yapılan katli-

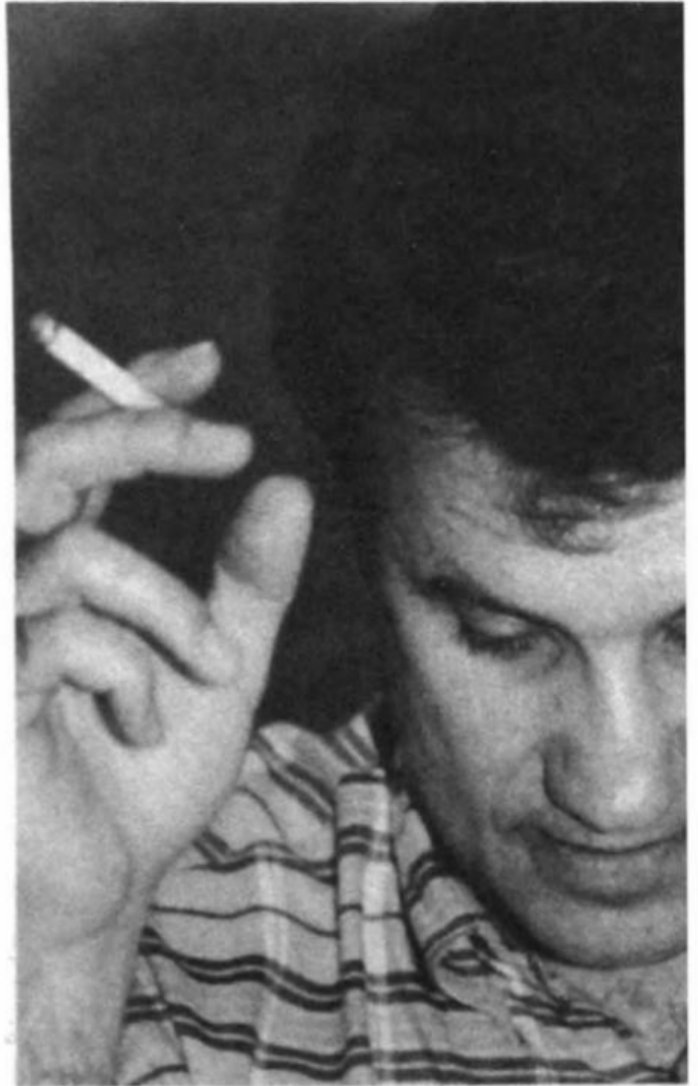
anılar da bir daha yaşanmıyor. Acaba klasik dönem Osmanlı tarihçisi olarak sen, Osmanlı tarihinde Alevî kökenli yüksek düzey bir Osmanlı bürokrati biliyor musun?

Kafadar: Tek tük olabilir. Bilhassa merkez dışında olabilir. Mesela Mısır'daki Kazdağlı hanedanı. Bir ihtimal Kazdağlı'nın Alevî cemaatinden gelmiş olabilir. Ama bu, Osmanlı merkez kültürünü tanımlamak açısından pek de önemli değildir. Sipahiler arasında Alevî kökenli insanlar var. Meşrep olarak baktığımızda, bürokratlar arasında da bunu bulabiliriz. Ama konunun üstüne gitmeden kesin bir şey söyleyemeyiz tek tük örneklerle bakarak. Yönetici sınıfın içindeki dinî zenginliği bile layıkıyla anlamış değiliz aslında. Sünniliğin de yaşam içinde farklı şekillerini görebiliriz. Hoşgörüye, esnekliğe dayalı örnekler de var, bağnaz ve katı örnekler de.

Kuyaş: Bir de kitabının sonlarına doğru gördüğüm şu başkent konusu var. Ondan söz edelim biraz. Görülüyor ki, Edirne'nin gazi gelenegindeki yeri çok önemli. Birçok gazi de İstanbul'un başkent olmasını istemiyor. Bu konuda birkaç örnek vermişsin. Bu bir korku biçiminde ne kadar sürüyor? Mesela Cem Sultan'ın, Genç Osman'ın öyküleri... İstanbul dışına çıkması istenmiyor sultanların. Başkent değiştirme olasılığından korkuluyor. Bu korkunun altında ne var?

Kafadar: Geniş ölçekli bir soyutlamayla bakarsak, başkent ya da payitaht tercihi, aynı zamanda siyasî yapı tercihlerinin billurlaşmasıdır. Bunu İran, Avrupa tarihleriyle de örneklendirebiliriz. Ama Ortaçağ Anadolu'sundan 20. yüzyıla kadar Osmanlı tarihinde bir alt çizgi olarak görebiliriz.

Edirne-İstanbul örneğinde önce bir kere önümüzü açan büyük tarihçi Halil İnalcık'ın *Fatih Devri Üzerine Tedkikler ve Vestikalar*'ında İstanbul'un fethine giden yoldaki Osman-

lı siyasî macerasını barış (ya da akomodasyon) taraftarlarıyla savaş (ya da sürekli genişleme) taraftarları arasındaki çatışmaya götürmesine gelmeliyiz. Halil Bey, orada Osmanlı-Türk siyaset tarihçilerine ufuk açan çok önemli bir şey kattı bence. O da, Osmanlı siyaset tarihini solidarist bir şekilde, iç çelişkileri önemsemeyen bir anlatı olmaktan çıkarması. Bir çekirdekten çıkarak pek de problematize edilmeyen bir dayanışma halinde sürekli genişleyen bir siyasanın hikâyesi olarak anlatmaktansa, gelişmekten farklı şeyler algılayan, gelişmeyi değişik stratejilere bağlayan ve birbirleriyle zaman zaman çelişen kişi ve zümrelerin biçimlendirdiği karmaşık bir tabloya oturtmasıdır. Özellikle II. Murad devrinde Halil İnalcık'ın sunduğu tablo şu: Bir yanda "şahinler", bir yanda "güvercinler". Şahinleri gaziler temsil ediyor, uç işletmek isteyenler. Güvercinleri de daha çok Çandarlı'nın başı çektiği bürokrat bir kesim temsil ediyor. Sonunda bu iki kesim de kazanamıyor aslında. İlginç olan, Fatih'in bu çelişkiyi fark edip yönlendirerek kullanmasıdır. İstanbul'u fethettikten sonra her iki fraksiyonu da bertaraf ederek, siyasî nü-

Bursa Orhan Bey İmâreti, doğu cephesi.

fuzlarını kırarak, kendine göre yepyeni, bize emperyal gelen siyasî oluşuma yönelmesi ve başarmasıdır.

Bu çelişkiler yumağının bizi 1453'e getirdiğini bilirsek, Edirne-İstanbul çatışmasını iyi anlayabiliriz. O noktada, kaynaklara baktığımızda, 1453'te İstanbul'un fethedilmesi, hemen ardından İstanbul'un payitaht olacağının herkes tarafından kabulü demek değil. O büyük zafere katkıda bulunanlardan bazıları, gaza ruhunu en iyi temsil ettiklerine inanan uçbeyleri, vs. İstanbul'un payitaht olmasından memnun olmadılar. Çünkü İstanbul'u payitaht seçmek, onun etrafında yeni bir siyasî oluşum ortaya çıkarmak, onların tercih etmediği bir yöneliş. Burada tercih edilen, Edirne'yi merkez tutarak Balkanlar'da fütuhata, ama merkezî bürokratik bir yapının güdümünde, sıkı denetiminde olmayan bir şekilde fütuhata, devam etmektir. Oysa Fatih elbette ki işin o tarafını gözardı etmiyordu. Ama aklındaki tamamen o değil. Artık o çelişkinin temel biçimlendirici olmasından vazgeçmek taraftarı. İstanbul'u payitaht yaparak yine gelişmeci, ama o gelişmenin dinamiklerini merkezde tutan bir yapıdan yana. Bunu fark eden gaziler Edirne'nin merkez kalmasını tercih ediyorlar. Bu, daha önce Stefanos Yerasimos'un *Ayasofya Efsaneleri*'nde de ortaya koyduğu bir çelişki. *Ruhî Tarihi*'nde bu konuda çok ilginç ipuçları var ki Ruhî bizzat Edirnelidir. Edirne'yi tuttuğu, tarihinin satır aralarından belli oluyor. Ve bilhassa *Saltukname*'de bu çelişki var. Ben de kitabımda *Saltukname*'yi ele aldım. Gazilerin Sarı Saltuk'a atfettikleri birtakım görüşler ve onun etrafındaki hikâyeler bunun 1450-60'lı yılların siyasî çekişme konusu olduğunu gösteriyor.

Bir de Fatih'in, gazileri memnun etmesi beklenen fütuhat girişimleri, mesela Belgrad kuşatması, gazileri pek memnun etmemiştir. Hatta Âşıkpaşazâde Belgrad kuşatmasının bu nedenle başarısız olduğunu ima eder. Çünkü gaziler, "Belgrad alınırsa bize çiftçilik düşer" diye düşünmüşlerdir. Yani birtakım fetihlerin sonucunda yeni toprakların merkezin bir sistem içinde dağıttığı eyaletler olarak ülkeye eklenmesi gazileri hoşnut etmiyor.

Daha ileriye gidersek, bu tür bir mesele Osmanlı tarihi boyunca sık sık karşımıza çıkıyor. Sultanların fetih için payitahttan çok uzun süre ayrılmaları, çeşitli kesimlerde hoşnutsuzluk yaratıyor. Mesela Yavuz Sultan Selim'in Suriye-Mısır seferleri bir buçuk yıl sürmüştür ve bu, askerleri rahatsız etmiştir. Örneğin Kemalpaşazâde bir gün sultana gidip İstanbul'a dönme vaktinin geldiğini şöyle bildirmiş: "Sultanım, ne zamandır payitahttan uzağız. Askerler şikâyetçi. Çadırlar arasında dolaşırken kulağıma şöyle bir dörtlük çalındı:

Nemiz kaldı bizim mülk-i Arabda
Nice bir dururuz Şam ü Haleb'de
Cihan halkı kamu ayş u tarabda
Gel ahî gidelim Rum illerine.”

17. yüzyılda Genç Osman vakasında ciddî bir payitaht değiştirme girişimi yaşanır. Genç Osman'ın hacca gitmesi engellenir. Nedeni ise, Anadolu ve Suriye'de asker toplatarak kul ocaklarından feragat etmesi ve payitahtı değiştirmesi ihtimalidir. Merkezdeki bütün güç odakları bunlara karşıdır.

Ayrıca, 17. yüzyılın ikinci yarısında sultanların vakitlerini büyük çapta Edirne'de geçirdiklerini biliyoruz. Bu da İstanbullular tarafından tasvip edilmeyen bir tercihtir. 1703 Edirne vakasında iki şey söylenebilir. Bir, Edirne vakasına katılanların, bu vakada siyasî taraf olarak ortaya çıkanların, sadece askerî zümre olmadığı, ulemeden ve esnaftan büyük bir katılımın olduğu ve bunların İstanbul'dan Edirne'ye yürüyerek siyasî iradelerini yansıtmak istedikleridir. Talepleri arasında, “Sultan İstanbul'a dönsün” isteği vardır. Bunu ifade eden tarihler saray tüketiminin başka bir yere taşınmasından dolayı İstanbul'un zarar gördüğünü de söylerler. İki, ayrıca payitahtın temelli Edirne'ye taşınması ihtimalinden korkarlar. 17. yüzyıldan hızla 20. yüzyıla atarsak, İstanbul'a karşı Ankara'nın tercih edilmesi olayı vardır. Bu da siyasî bir tercihin dışı vurumudur.

Kuyaş: Son bir sorum olacak. Sen Wittek'in gazâ tezini eleştirerek genişletiyorsun. Wittek, bir yandan gazânın Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda itici güç olduğunu söylerken, öte yandan da kul çevresinin daha Yıldırım Bayezid döneminde oluştuğunu ve devletin onlar sayesinde yeni baştan toparlandığını söyler. Bu iki öneri çelişkili değil mi?

Kafadar: Gazâ faktörünün öneminin, Osmanlı Devleti'nin oluşması sürecindeki konumunun yüz elli yıl içinde değiştiğini görebiliriz. 1320'de gaza neyse 1450'de de gazâ odur demek zorunda değiliz. Bilmiyorum Wittek böyle mi derdi. Bir kere Wittek'in tezini tarihselleştirilmiş bir anlayış değil diye eleştiriyorum ve eksik buluyorum. Tarihselleştirirsek, gazânın öneminin ve konumunun değiştiğini söyleyebiliriz.

Bence 1300'lerden 1453'e kadar, erken Osmanlı Devleti'ni anlamaya çalıştığımızda çok uzun ve değişken bir sürece baktığımızın farkında olmalıyız. Yani sorunun cevabı teleskopik olmak zorunda değil. Çeşitli zaman dilimlerini iç içe geçirmek yanlış olur. Kritik nokta, 1370'lerde kul sisteminin billurlaşması ve buna kısa bir sürede devşirme yönteminin eklenmesi, bir de

bunların merkezî güce kattığı etkinlik sayesinde gazâ ruhunun sahiplenicisi konumundaki gazilerin eskisine göre siyasî nüfuz yitirmesidir. Dönüm noktası 1370'ler ve 80'lerdedir bence. Ardından, Yıldırım Bayezid'in birkaç kuşaktır oluşturulan merkezîleşme dinamiklerine çok daha sistematik bir çerçeve vermesi gelir. Kısacası, Yıldırım Bayezid, Fatih Sultan Mehmed'in tam anlamıyla bir öncülüdür. Ama başarısız bir öncül... Timur badiresinde çözülen ilmikleri, Fetret Devri'nden sonra, Osmanlı Devleti bulduğu yerden örmeye devam etmiştir. Fatih, Yıldırım gibi, ama bu kez kalıcı bir şekilde, merkezîleşme eğilimini sistematize etmiştir. Böylece merkezkaç güçlerin kıymeti harbiyesi azalmıştır, 17. yüzyılda başka dinamikler ortaya çıkana kadar...

Kuyaş: Çok teşekkür ederim.